

BOEKBESPREKINGS.

A. VAN SELMS, D.D., *Marriage and Family Life in Ugaritic Literature*.
London, Luzac & Co., 1954, 163 pp.

In hierdie sosiologiese studie van die lewe in die Noord-Siriese kusstad Ugarit (ook bekend onder die moderne naam Ras Shamra) waarvan die „literatuur” dateer uit ongeveer die 14de eeu voor Christus, dus van voor die geskrifte van die Ou Testament, gee Prof. van Selms 'n model van oudheidkundige ondersoek ewe verantwoord wetenskaplik as boeiend leesbaar geskryf. Dit was seker 'n vonds om aan die tekste van Ugarit, wat grotendeels nie administratief nog juridies van aard is, maar mitologies en legendaries, soveel gegewens te ontleen vir die maatskaplike lewe van hierdie gemeenskap wie se geloof en digting in die reste van sy letterkunde aan die woord is. Van die riskante van sy onderneem, insover as die mites en epiese tekste nie so sondermeer as 'n spieël van die werklike lewe van hierdie stad in die tyd van neerskryf van sy denke en digte beskou kan word nie, was die skrywer hom goed bewus (ek verwys na bls. 8, 16, 49, 54, 73, 123) en meestal het dit hom geluk om aan die gevare van 'n te veel en te spoedige konklusies-trek te ontkom. Vraagtekens in hierdie verband sou ek bv. wil set by wat die skrywer konkludeer aangaande die ontbreek van geskrewe skeidings- en selfs huwelikskontrakte in Ugarit uitgaande van 'n versreël van die Krt-epos (bl. 48v.), en waar die uitdrukking *trch hdth* vir die van dienspelig vrygestelde eggenoot as „eggenoot vir minder as een maand” i.p.v. as „paseghuwde eggenoot” opgevat word (bl. 45; dat 'n meer presiese term verwag moet word, is juis in vergelyking met Deut. 24:5 nie vol te hou nie).

In sy beskrywings van die doel van die huwelik, die voorbereidings daartoe, die bruihof, die huweliksvorme, kindergeboorte, seuns en dogters en hulle kinderpligte, familierelasies, doodkonsepsies, begrafnis- en rougebruike en vererwing gee die skrywer 'n onvermoede ryk materiaal, uit sy tekste opgedelf, wat teen 'n wye agtergrond van volkekundige en veral oud-Oosterse gebruike reliëf verkry en baie plekke van die Ou Testament in nuwe of skerper lig stel. In die laaste verband noem ek slegs die skerp en juiste definisie van die *mohar* as kompensasielig vir die bruid gegee (bl. 22), die beeldspraak van die geliefde as 'n akker of wingerd (bl. 24, soos meermale in Hooglied), die belangrikheid van die verhouding skoonvader-skoondogter (bl. 35v.; by die bespreking van Gen. 38:11 sou ek nie durf sê nie dat Juda deur die terugstuur van Tamar na haar vader se huis „made it clear to her — though he did not actually say so — that he no longer wanted her as a daughter-in-law” want Juda sê uitdruklik: „Bly 'n weduwee in die huis van jou vader totdat my seun Sela groot is”; dit is ook van betekenis vir die bovermelde konklusies op bl. 49). Die

befaaemde teks Jes. 7:14 oor die „maagtelike” geboorte van die Verlosserkind kry ’n ander aspek deur wat vermeld word op bl. 39 en 108v. (die laasgenoemde vermelding ontbreek in die Index van Bybelplekke). Of Hoogl. 8:2 reg geïnterpreteer word as bl. 121 *telammedēni* opgevat word as „,thou would instruct me’, namely, in the ways of love”, lyk my twyfelagtig waar die hele perikoop spreek oor wat die bruid vir haar bruidegom wil wees en sy blykbaar genoeg ervaring en kennis van liefdesake het (die ou vertalings het ook meestal ’n ander teks).

Nuwe, grotendeels eie verklarings van Ugaritiese terme gee die skrywer op menige bladsy; veral die aangaande *khrt*, *bnt hll* en *snnt* bl.85v. lyk geheel en al aanneemlik en beter as die totnoutoe gebruiklike. Insake die raaiselagtige uitdrukking „*btchpht* van die aarde” lyk die veronderstelling van ’n selfstandige naamwoord *tchpht* inderdaad verkieslik (bl. 131vv.), maar die verklaring van die uitdrukking as „the freedom of the earth” as benaming vir die graf is ingewikkeld en maak ’n gedwonge indruk. Is dit nie moontlik om die Ou-Testamentiese uitdrukking „die benedenste dele van die aarde” te vergelyk en in die stam *chpth* ’n betekenis „laag, onder wees” te veronderstel en aan te wys (vgl. by Köhler, *Lexikon die Arabiese stam chabatha* „niedrig sein”, die Midrasjiese *chaphshushita* „sediments” by Jastrow), of ’n betekenis soos „die beslotenheide van die aarde” in verband met die Arab. *habasa* „insluit, terughou” (vgl. Gesenius-Buhl, s.v. *chophshi* en *chabash*, en Krt. 125:87v. *qbr tsr* „the grave will close in”, sien ook die voorstelling van die graf as ’n „cave”, bl. 131, 135)? By vergelyking met die Hebr. *chophshi* moet seker ook Ps. 88:5v. in aanmerking kom. In die doodsbeskouing is seker die ooreenkoms met die van Prediker opmerklik (bl. 132) waar ook die taal van Prediker verwantskap met Kanaänities-Fenisië vertoon (vgl. M. J. Dahood, „Canaanite-Phoenician Influence in Qoheleth, *Biblica* 33, 1952, pp. 30-52, 191-221).

Vir die mening van die skrywer dat die uitdrukking *ybmt limm* vir die godin Anat, lett. „skoonsuster van die volke” moontlik „minnares van die volke” sou kan beteken (bl. 70), sou ek wil verwys na ’n dergelike betekenisverskuiwing by die uitdrukking *klt* wat eintlik „skoondogter” beteken, dan ook die gangbare woord vir „bruid” word in die mond van die bruidegom (bl. 35v.) en dat „suster” in Hooglied dikwels staan vir „bruid, geliefde”. So sou ons drie voorbeelde hê van terme vir ’n noukeurig bepaalde familieverhouding wat in ’n algemene betekenis vir ’n liefdesverhouding gebruik is.

Die geskrif van Prof. van Selms is boektegnies en tipografies uitnemend versorg. Die enigste wat mens vir die gemaklike naslaan anders sou wens, is ’n deurlopende paragrafering, en die aanwysing daarvan bo-aan die bladsy. Die geskrif is aangekondig op die titel-

pagina as „Pretoria Oriental Series I”. Ons hoop dat hierdie nuwe serie 'n lang reeks gaan word, en dat hierdie eerste deel die standaard vir al die volgende geset het.

27 Januarie 1955.

B. GEMSER.

F. A. W. VAN 'T LAND en A. S. VAN DER WOUDE, *De Habakuk-rol van Ain Fasha*. Tekst en vertaling. Met een Woord Vooraf van PROF. DR. TH. C. VRIEZEN. Van Gorcum & Co., Assen, 1954, 32 bls. f 1.90.

Hierdie handige uitgawe van een van die merkwaardigste tekste van die handskriftevonds by die Dode See is die eerste deeltjie van die reeks Semietiese Teksten met vertalings, uit te gee onder redaksie van die Groningse professore Dr. J. H. Hospers en Dr. Th. C. Vriezen. Dit is 'n verblydende onderneming, en ons hoop dat die serie gereëld mag verskyn en werk van dieselfde uitnemende versorging en goed-wetenskaplike gehalte sal bevat. Daar is seker behoefte aan sulke 'n reeks wat herinner aan die bekende serie „Kleine Texte” van Prof. Lietzmann. Die bewerkers is die vroulike teologiese kandidaat mej. Van 't Land en die heer Van der Woude, theol. drs. en cand. litt. sem. Na 'n beknopte inleiding en literatuuropgaaf (wat natuurlik en gelukkig van jaar tot jaar aangevul moet word en nie alle betreffende publikasies kan noem nie) word op die linkerbladsye die Hebreeuse teks gegee met daaronder die nodige aantekeninge en op die regter 'n vertaling. Ook sonder die merkwaardigerwys ontbrekende bladsynommering is die naslaan gemaklik genoeg. Die boekie is 'n baie welkome hulpmiddel vir studente en lesingsgebruik ter inleiding in hierdie merkwaardige kommentaar op die eerste twee hoofstukke van die Habakukprofesie wat sowel vir die teks van die Hebreeuse Bybel as vir die geskiedenis van die eksegesi en veral vir die apokaliptiese en tydhistoriese toepassing van die profetiese woord van uitnemende belang is. Die bewerkers het hulle in die aantekeninge bepaal tot wat voldoende is om 'n voorlopige insig in die teks te verkry. Vir degeliker studie bly die fotokopieë soos in die eerste publikasie van die Jesaja-handskrif en die Habakuk-kommentaar deur Millar Burrows e.a. in *The Dead Sea Scrolls of St. Mark's Monastery*, New Haven 1950 gegee, onmisbaar. Hoeseer dit die geval bly, blyk uit die foutiewe lesing (of drukfout?) Kol. XII r.4 waar *hjh*d staan i.p.v. *hjch*d met *chēth*. Dit is juis 'n geval waar vir die skerp opmerker 'n tog wel duidelike verskil tussen die *hē* en *chēth* bestaan, en wat netsoos baie ander gevalle die bewering van die bewerkers dat hierdie twee letters in die manuskrip nie onderskei word nie (Aant. by Kol. VIII r.4), loënstraf. Dit lyk tog wel of die kopiërs die *he* en spesiaal die linkerbeen met 'n ander handbeweging geskryf het as die *chēth*. Die van M.T. afwykende

lesing *ma'al* i.p.v. *'āmāl* in Kol. I r. 5 lyk my nie geregverdig nie, waar in die fotokopie nouliks genoeg ruimte is vir die twee letters *'ajin* en *lāmed* plus woordskeidingsruimte plus *tāw* en *bēt*.

Dat die oorspronklike betekenis van *'ormā* „hinderlaag” sou wees, kan nie uit Jos. IX, 4 afgelei word nie (Kol. VII Aant. 11/12; dis tog nie 'n onjuiste weergawe van die Duitse „Hinterlist” nie?).

In die vertaling lyk my die bewerkers nie altyd ewe gelukkig nie insover hulle hul baie nouer aan die Hebreeuse woordorde en woordgebruik sou kan aangesluit het sonder om die Nederlandse idioom geweld aan te doen. Dan sou die aansluiting van die *pēsjer* of „verklaring” aan die Bybelteks in verskillende gevalle ook treffender geblyk het. So bv. Kol. III r. 4 „die alle volken schrik (en angst) aanjagen” beter: „de schrik en angst voor wie op alle volken ligt”; ib. r. 5 „op het kwade gericht” beter „op kwaaddoen gericht” (Inf. Hif'il); ib. r. 5 en 6 „met . . . met” beter: „in . . . met” of „met . . . bij”; r.; r. 10 „met hun paarden ens. de aarde plattrappen” beter: „de aarde plattrappen met hun paarden ens.”. Kol. IV 2/3 „koningen en prinses” wel beter: „koningen en vorsten”; r. 7 „angstig en vrezend” beter: „door angst- en schrikaanjaging”; r. 8/9 „verwoesten zij ze” verplaas liever na r. 8 en lees: „zij verwoesten ze”; r. 12 „voorttrekken” liever soos in die teksgedeelte (r. 10) „verder trekken” (of in albei gevalle „voorttrekken”). In Kol. V r. lv. is die M.T. se bedoeling wel goed weergegee, maar in 'n aantekening sou vermeld kon geword het dat die verklaring dit gelees het as: „O Rots, Gij hebt hen bestemd tot degene die hēm zal tuchtigen, die te rein is van ogen om het kwaad te zien”; d. 4/5 „door middel van Zijn uitverkorenen” moet reeds in r. 4 volg agter „God” en i.p.v. „en door dezer kastijding zullen de goddelozen van Zijn volk hun schuld boeten” is m.i. juister te vertaal: „en door de tuchtiging (vgl. r. 1/2) van hen (nl. Gods uitverkorenen) zullen de goddelozen van Zijn volk zich schuldig maken (of: schuldig gehouden worden, schuld op zich laden)”; r. 8/9 „Waarom ziet Gij om naar de trouwelozen” beter: „Waarom ziet Gij de trouwelozen (werkeloos) aan”. Kol. VI r. 15 is „en zeide” uitgelaten; r. 15/16 „opdat men het in het voorbijlopen zal kunnen lezen” beter (veral met die oog op die „verklaring” waar die Leraar die onderwerp is): „zodat zich (maar) kan haasten (of: vlug kan voorbijlopen) degene die het leest”. Kol. VII r. 17 „Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven” beter: „Maar de rechtvaardige, uit zijn geloof zal hij leven”. Kol. VIII r. 2/3 „trouw . . . bewezen” beter: „trouw jegens . . .”; r. 10/11 „om rijk te worden” beter: „om rijkdom”. Nogal steurend en verwarrend is dat in die vertaling van Kol. VIII en vv. „Gij” en „U” met hoofletter, gedruk word asof dit God betref (so tereg Kol I en V). Kol. IX r. 1 „onheilbrengende oordelen” eintlik: goddeloosheidsoordelen, oordelen zoals ze de goddelozen treffen; r. 2 „en zich op hem

gewroken" beter: „en wraaknemingen". Kol. XII r. 5 „ten verderve zal richten, zoals hij op de verdelging . . . bedacht was" beter: „tot vernietiging zal veroordelen, zoals hij op de vernietiging . . . bedacht was".

Bostaande opmerkings geliewe die bewerkers te sien as 'n bewys van belangstelling in hulle arbeid wat veel daartoe sal kan bydra om hierdie merkwaardige geskrif in 'n wyer kring van teologie-studerendes bekend en toeganklik te maak. Die prys, hier ongeveer 4/-, behoef seker niemand af te skrik nie.

15 Febr. 1955.

B. GEMSER.

Concordantie op den Bijbel in de Nieuwe Vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap. Samengesteld onder toezicht van PROF. DR. W. H. GISPEN en PROF. DR. H. N. RIDDERBOS. Nieuwe Testament. Uitg. J. H. Kok N.V., Kampen. Afl. 1, 1954.

Daar is sowel vir die „gewone" Bybelleser as vir die teoloog geen beter middel om die Skrif selfstandig en persoonlik te bestudeer as 'n Konkordans wat al die vernaamste woorde en woordverbandings in alfabetiese volgorde opsom en met soveel van die teksverband as wat die leser in 'n oogopslag voldoende oriënteer, na die betrokke Bybelboek, hoofstuk en vers verwys. Dit is besonder verblydend dat so spoedig na die verskyn van die nuwe Bybelvertaling in Nederlands deur die Nederlandse Bijbelgenootschap, reeds begin is met 'n konkordans daarop. Ook vir die Afrikaanse Bybelleser, wat as hy selfstandige Bybelstudie wil maak en dus verskillende vertalings gaan vergelyk, tog die eerste na die Nederlandse vertaling sal gryp, is hierdie Konkordans 'n onmisbare hulpmiddel. Dit mag seker die samestellers, die here W. VAN DER KAMP, wat die Woord Vooraf op 14 Oktober 1953 te Kampen geskryf het, en sy medewerkers vir die Nuwe Testament, DS. H. W. NOORDMAN te Wieringermeer en DS. Z. G. VAN OENE te Sliedrecht en meer ongenoemdes sowel as die opsigheuers die professore GISPEN en RIDDERBOS en nie minder die bekende uitgewer J. H. Kok te Kampen as 'n verdienste toegereken word dat hulle hierdie groot en belangrike werk so spoedig aangepak en uitgevoer het. Waar die hele werk blykbaar uit die kring van die Gereformeerde kerke van Nederland voortkom, kan die hele Nederlands sprekende Christenheid dankbaar wees jeens hulle Gereformeerde broeders vir hierdie toegewyde voortvarendheid.

Besonder kenmerke van hierdie werk is dat eers die gegewens van die Nuwe Testament verwerk word, daarna die van die Oue Testament en dat daar as derde gedeelte 'n sog. „Handwijzer" sal verskyn waarin die Hebreeuse, Aramese en Griekse grondvorme opsom word en waarin ook 'n beknopte trefwoorderegister op die grond-

teks gegee word. So word die nie Hebreeus- of Griekskundige Bybel-leser nie met vir hom onverstaanbare ballas beswaar nie terwyl die deskundige 'n gemaklike hulpmiddel verkry om hom gou oor die belangrikste grondwoorde en hulle verskillende vertaling te oriënteer. Deur 'n vernuftige verwysingsstelsel word reeds in die enkel-Nederlandse konkordans na hierdie Handwijzer verwys.

Dit alles maak die belangstellende leser gretig om die voltooide werk te sien, waarna hy eers 'n gefondeerde beoordeling oor die bruikbaarheid en waarde van hierdie, nuwe, en blykbaar vernuude en verbeterde „Trommius” kan vorm. Lettertypes en papier en die hele tipografiese uitvoering is soos ons dit van die uitgewer gewoon is, uitnemend. Die prys vir die deel aangaande die Nuwe Testament is by intekening in aflewings f 12.50, gebonde f 14.75, seker nie 'n hoë prys vir 'n boekwerk van ongeveer 320 bladsye nie. Na voltooiing van die Nuwe-Testamentiese deel word die prys verhoog.

13 Febr. 1955.

B. GEMSER.

DR. B. GEMSER, *Hebreeuse Spraakkuns*, J. L. van Schaik, Bpk., Pretoria, 1953.

Die verskyning van 'n Hebreeuse Spraakkuns in Afrikaans is 'n uitstaande gebeurtenis, belangrik in tweeërlei opsig, omdat hier die bewys gelewer word dat die Afrikaans wel in staat is om die verskynsels van die Hebreeuse taal te beskryf en uiters geskik is om die Hebreeuse taaleie en idioom te vertolk en verder omdat dit geskrywe is deur 'n kenner van die Semitiese tale van internasionale faam. Toe in die twintigerjare onder Prof. Gemser 'n begin gemaak is aan die Universiteit van Pretoria met die wetenskaplike studie van hierdie vertakking van die wetenskap in ons land het niemand seker kon vermoed dat kwalik 'n kwarteeu later van die hand van die grondlegger 'n eie Hebreeuse Spraakkuns sou verskyn nie. Dit is goed en mooi dat hy ook hier die baan gebreek het. Jarelank het die verskillende Universiteite waar Hebreeus gedoseer is gebruik moes maak van Engelse, Duitse en eers in later jare van Nederlandse handboeke om die studente in hierdie bepaalde tak van die wetenskap in te wy. Dit het vanself sy remmende invloed gehad, want die onbekende moes bemeester word deur 'n medium wat nie die eie is nie. Nou is ons sover dat daardie swarigheid oorkom is en daarom wil ons die Pretoriaanse Ou-Testamentikus van harte gelukwens met hierdie bydrae tot die wetenskaplike publikasies in Afrikaans. Daarnaas verdien hy ook die dank vir die diens aan die Afrikaanssprekende dosent en student wat hom besig hou met die studie van die Semitiese Tale en die Teologie, maar ook die predikant wat voordat hy kom tot die maak van

die preek nog eers gaan luister wat die profeet of psalmdigter in eie woorde spreek, kom hier goed tereg.

Die boek is nie net neerslag van die teoreties bestudeerde nie, maar het gegroei en is resultaat van meer as dertig jaar onderrig aan eers die Hoërskool en vir die grootste deel aan die Universiteit. Dit blyk reeds uit die opset van die boek. Die behandeling van die stof is aangepas by die metode van onderrig wat, op voetspoor van die skrywer, gebruiklik is aan die universiteite in ons land. Leergang A, bestem vir die eerstejaar studente, gaan tot die einde van die reëlmatige werkwoord en Leergang B, vir die tweedejaars omvat die res van die te behandelde stof.

In die inleidende hoofstukke gee die skrywer 'n kort oorsig van die verskillende Semitiese Tale en toon aan die plek wat die Hebreeus binne hierdie groter groep inneem; vervolgens word behandel die kenmerkende van die taal en die geskiedenis en kenmerke van die Hebreeuse skrif. Met hoofstuk 8 vang die vormleer aan. Die feit dat dadelik die aandag toegespits word op die Hebreeuse sin lyk ons 'n voordeel te wees, want op die wyse word die belangstelling van die student onmiddellik gewek en is hy gou in staat om eenvoudige sinne uit die Hebreeus te kan vertaal. Die verskillende nomina word gerangskik in vier hoofklasse, afgesien van die nomina met onveranderlike vokale. Die eerste verbuiging omvat naamwoorde met die veranderlike vokaal *ā* in die voorlaaste lettergreep, die met veranderlike vokaal in die laaste lettergreep, nomina met twee veranderlike vokale en nomina met drie veranderlike vokale. Die tweede deklinasie sluit in die nomina *segolata*, die *katl*, *kitl* en *kotl*-tipe, gevolg deur die *segolata* met laryngaal en swak konsonante. Die derde verbuiging omvat die naamwoorde met 'n dubbele eindkonsonant terwyl die tweelettergrepige stamme met 'n swak eindkonsonant onder die vierde verbuiging gerangskik word. Hierdie indeling in die vier hoofklasse is doelmatiger as om elke naamwoordsoort afsonderlik as klas te behandel, dit word vir die student oorsigteliker en sal hy gouer die stof kan baasraak. Ons vind dit jammer dat die behandeling van die verskillende soorte nomina onderbreek word deur die hoofstukke 14, 15 en 16, waar die aandag weer gevra word vir die werkwoord om dan eers weer in hoofstuk 17 die voortsetting van die naamwoorde te kry.

By die hoofstuk oor die stamformasies van die werkwoord soti ons die voorkeur daaraan gee dat die *nif'al* in 'n afsonderlike hoofstuk behandel word; die *pi'ēl*, die *pu'al* en die *hitpa'ēl* as intensiewe stamme in een hoofstuk, en die *hif'il* met die *hof'al* as kousatiewe in een hoofstuk. Vir die beginner in Hebreeus is dit meer oorsigtelik wanneer die formasies so gerangskik is. Die hoofstuk oor die werkwoord met suffikse vind ons baie geslaagd. Die ondervinding het geleer dat juis hierdie gedeelte gewoonlik baie hoofbrekens verskaf aan die studente

en die duidelike uiteensetting hier sal die aspirant-Hebraïsie oor baie struikelblokke heenhelp. Die gedagte dat die student reeds in die leer- gang van die eerstejaar moet kennis maak met die Bybellektuur, p. 102, is toe te juig. Die student word hier deur die noukeurige aantekeninge oor die tot nog toe nie behandelde vorme die weg gewys om met vrug die hoofstukke uit die Skrif te kan lees.

Leergang B, bestem vir die tweede jaar vang aan met die behan- deling van die onreëlmatige werkwoord, met die verba primae laryn- galis voorop. (Dit is net jammer van die steurende drukfout op p. 117 waar agter die lmv, foutiewelik die 3 ml.mv. herhaal word; op p. 286 onder die paradigma is dit korrek gegee). Die herhalingsoefening na die werkwoord met laryngale en beginalef sal goeie diens doen om die student homself nogeens goed rekenskap te laat gee van die reëls betreffende die keelklanke. By die behandeling van die pe-nun verba mis ons die dikwels voorkomende emfatiëse imperatief van die werk- woord nātan, terwyl dit by die werkwoord lāqach wel voorkom. Baie nuttig is die vergelyking tussen die verskynsels by die ajin waw en jod verba en die van die dubbel ajin werkwoorde, p. 156 vv.; so-ook die skematiese oorsig van die lamed-hē werkwoorde met die apokopate vorme.

'n Besondere verdienste van die boek vind ons in die vry uitvoerige behandeling van die sinsleer. In die gewoonlik gebruikte grammatikas word dit meestal so in die verbygaan behandel en kom so nie tot sy reg nie. Die skrywer behandel agtereenvolgens die sintaksis van die naamwoord, van die werkwoord en van die sin. Juus hierdie gedeelte sal by die bestudering van die capita uit die Ou Testament van groot hulp wees om te kom tot die juiste vertaling en suiwer eksegese. Die oefeninge aan die einde van elkeen van hierdie hoofstukke oor die sintaksis, waarin behalwe die vertaling ook van die student verlang word om die soort van sin te bepaal, sal nogeens die verworwe kennis des te beter inskerp by die gebruiker.

'n Nuwe geluid in die boek in vergelyking met die bestaande grammatikas, en een waaroor ons verheug kan wees, is die kort behan- deling van die beginsels van die Hebreeuse ritmiek om so te help om die skoonheid van die taal van die Ou Testament te waardeer. Na gewys te hē op die sinonieme, antitetiese en sintetiese parallelisme word 'n oorsig gegee van die aksentuerende ritme, verduidelik aan die hand van voorbeelde uit die Ou Testamentiese literatuur om dan weer die student te verwys na eie oefening in die ritmiek. Hierdie hoofstuk vind ons 'n besondere aanwys in die boek. Die voorbeelde is met sorg gekies en al sou die student later in aanraking kom met stukke waarin dit nie so maklik sal gaan om die ritme te bepaal nie, leer hy tog hier die fundamentele reeds ken. Die Afrikaanse benamings deur die skry- wer ingevoer om die verskillende versdele aan te dui bv. die vyfklem-

vers, die dubbel-drieklem-vers en ander, gee die begrippe goed weer. Nou is die Hebreuse metriek nog 'n gebied waar skerp meningsverskille heers onder geleerdes. Op p. 270 vv. wys Prof. Gemser ook daarop dat die kleiner rededele van die vers soms wel en ander kere nie die klemtoon mag dra. By toepassing van wat Robinson genoem het die „anacrusis” is dit dan moontlik dat waar sommige bv. 'n seweklem-vers onderskei, ander daar 'n dubbel-drieklem-vers in sal sien, omdat die beginwoord nie meegereken word as klemdragend nie.

Aansluitend by hierdie hoofstuk word die slothoofstuk gewy aan die masoretiese aksente gebruiklik in die „prosa” en die poëtiese gedeeltes van die Ou Testament. Dit dien as goeie wegwyser vir die student by die gebruik van die Kittel-Bybel. Aan die end word 'n samevatende oorsig gegee van die verskillende paradigmas van die werkwoord, vier woordelyste, 'n sake- en 'n teksregister.

Tipografies is die werk goed versorg. Die lettertipe van die Afrikaans, sowel as van die Hebreus is aangenaam om te lees. 'n Stewige en duursame band is waarborg dat die boek 'n veelvuldige gebruik en hantering sal kan weerstaan. Ook die Universiteit van Pretoria kan met reg trots wees op hierdie baanbrekende publikasie van sy Ou Testamentikus.

E. S. MULDER.

DR. J. RIDDERBOS, *De Profeet Jesaja*, J. H. Kok, Kampen, 1953.

Hierdie werk, die tweede gedeelte van die boek Jesaja, uit die bekende serie Korte Verklaring der Heilige Schrift, het onlangs 'n derde druk belewe; wel 'n bewys dat dit sterk in aanvraag is en seker nie net by teoloë nie, maar ook by belangstellende lidmate uit gereformeerde kringe. Die boek bevat na die inleiding 'n vertaling en 'n verklaring van die hoofstukke 40-66 van die boek Jesaja.

In die inleiding waar die skrywer handel oor die outeurskap van hierdie hoofstukke word sy bewerings met groot versigtigheid geformuleer sodat mens soms die indruk kry dat die dogmatiese vooronderstellinge al te sterk meesprek en dat daardeur die objektiewe oordeel in die gedrang kom. Die skrywer sê op p. 16 dat die handhawing van die Jesajaanse outeurskap alleen moontlik is in die onderstelling dat Jesaja hier staan op ideële standpunt, d.w.s. dat die profeet uit die agste eeu deur die Gees van die profesie in die tyd van die ballingskap verplaas is, dus tenminste anderhalwe eeu nadat hy geleef het. Hier is dan 'n tweede Jesaja aan die woord, 'n Jesaja „die innerlijk leefde in een gans anderen tijd dan dien van Achaz en Hizkia”. Die opvatting dat Jesaja hierdie „Babiloniese” profesieë (in die tyd van die Assiriese oppermag) sonder om dit uit te spreek aanstonds te boek

gestel het en nie vir die breekere kring van sy tydgenote gepubliseer het nie, maar dat dit onder die engere kring van sy geesverwante bewaar gebly het vir 'n later periode waarvoor hulle meer bepaald bestemd was, kan ons nie deel nie. Dat Jesaja 40-66 anderhalwe eeu „apokrief” d.i. verborge moes bly, lyk 'n stelling wat nie verenigbaar is met die aktualiteit van die profetiese woord nie. Die outeur voel self aan dat die historiese standpunt, waarvan die profesieë uitgaan, of altans 'n gedeelte daarvan, in die tydperk van Cyrus lê.

Die vertaling lees vlot en aangenaam. Ons vind dit egter jammer dat by 'n heruitgawe van die werk nie aandag geskenk is aan die lesings van die Jesajarol van die Dooie See nie. Dit sou die vertaling en die eksegese op menige plek ten goede gekom het. Ons dink aan Jes. 40:6, waar die Septuagint en die Vulgaat, nou ook gesteun deur DSIa die eerste persoonsvorm van die werkwoord lees. Ook in vs. 10 van dieselfde hoofstuk word die ou lesings gesteun deur DSIa. In 40:12 bied DSIa 'n ander lesing o.i. verkieslik bo die van die Masoretiese teks nl.

Wie het die waters *van die see* met sy holle hand afgemeet,
en die hemele met sy span bepaal?

In 40:17b lyk die lesing van DSIa, as ons die eerste vershelfte in aanmerking neem, tog die mees waarskynlike te wees.

Sommige plekke p. 106 word die lesing van die Septuagint gevolg, op p. 143 die Pesitta; op p. 145 Jes. 51:19 steun die DSIa eweens die ouer lesings; in 49:24 verdien DSIa (gesteun deur Septuagint, Pesitta en Vulgaat, ook hierin gevolg deur Ridderbos) die voorkeur.

Hierdie versuim lyk ons die swak punt te wees in die verklaring van die boek Jesaja in 'n uitgawe van 1953. Wie 'n verklaring skrywe oor Jesaja kan hierdie ontdekte handskrif van betekenis nie verbygaan nie. Gevolglik is die boek by verskyning deels verouder.

Die perikope wat handel oor die Kneeg van die Here word vry uitvoerig bespreek. Die verskillende verklarings word behandel en gewaardeer om dan eindelik vas te stel dat die regstreekse-Messiaanse opvatting, die meeste reg laat geskied aan hierdie figuur. Ook die eksegese word hierdeur bepaal. Bepaald nuwe gesigspunte kom nie na vore nie. Die skrywer hou daarmee rekening dat hierdie liedere oorspronklik selfstandig was en later verwerk is in die ander gedeeltes.

Die teenstelling „Skrifgelowige teologie” en „kritiese teologie” (bekende klanke uit hierdie kringe en ook reeds in Suid-Afrika) wil by my nog nie goed in nie.

Die firma Kok het gesorg vir 'n netjiese uitgawe, in 'n aantreklike band.

E. S. MULDER.

PROF. DR. J. H. BAVINCK: *Inleiding in de Zendingwetenschap*, J. H. Kok N.V., Kampen, 1954, 306 blz., f 10.25.

Vir wie „Zending in een Wereld in Nood” van DR. BAVINCK van 1948 bekend is, sal dadelik opval die ooreenkoms met hierdie nuwe werk van 1954. Eintlik was die werk van 1948 al 'n werk meer oor sendingswetenskap as oor sending, hoewel dit minder 'n eenheid uitmaak en meer 'n mededeling van sekere sendingsfeite en sendingsprobleme is as 'n sistematiese antwoord op die vraag: wat onder sendingswetenskap as 'n teologiese vak verstaan moet word?

In hierdie jongste werk, wat as studieboek gesien moet word, is die sake en probleme veel beter georden om 'n sistematiese geheel uit te maak. Dis seker een van die jongste boeke oor sendingswetenskap in die protestantse teologie en nie net juis daarom nie, maar om sy inhoud en samestelling een van die beste wat 'n student in hierdie jong teologiese vak in die hand kan neem. Daarom kan ons hierdie werk by alle teologiese studente en almal wat belangstel in die sending van harte aanbeveel.

Vooraf gaan 'n korte en duidelike inleiding tot die vak waarin ondermeer ook oor die ensiklopediese plek daarvan gespreek word. Daarna gaan die skrywer oor tot 'n drieledige behandeling van sy onderwerp nl. die Teorie van die sending, die Elenktiek, waaronder bedoel word die bespreking van die vraag na die verhouding tot die nie-Christelike godsdienste en dan die Sendingsgeskiedenis.

Die inhoud wys duidelik dat die hoofskottel eintlik die sendings-teorie is. Dis die gedeelte waarin oor allerlei prinsipiële vrae in verband met die sendingsaktiwiteit besin word. Selfs wat hier „Elenktiek” genoem word, kom ons voor maar net 'n verdere vraag vir die sendingsteorie of sendingsleer te wees. Oor die derde deel het die skrywer nie besonder veel te sê nie nl. die Sendingsgeskiedenis. Wat hy gee is 'n paar prinsipiële opmerkings oor die betekenis, plek en taak van die sendingsgeskiedenis.

Dit is o.i. wel nodig om in 'n studieboek oor sendingswetenskap nie alleen oor die betekenis van die sendingsgeskiedenis te spreek nie, maar ook plek in te ruim, al is dit slegs in breë trekke, vir die geskiedenis van die moderne sendingsaktiwiteit. Die sendingsgeskiedenis van die moderne tyd kan natuurlik ook onder kerkgeskiedenis behandel word, maar gebeur dit? en sal die sendingsgeskiedenis nie beter tot sy reg kom nie as dit as 'n selfstandige onderdeel van die sendingswetenskap gedoseer word? Dan is daar nog die vraag: of die vraag na die houding van die sendingsarbeid teenoor die nie-Christelike godsdienste en wat deur DR. BAVINCK onder „Elenktiek” bespreek word, nie beter onder die sendingsleer moet val nie en verder vervang moet word deur 'n gedeelte wat meer handel oor die metode

en ander praktiese vrae in verband met die uitvoering van die sendingsopdrag.

In die inleidende gedeelte mis ons ook nog 'n korte geskiedenis van die sendingswetenskap as vak. Dis wel waar dat een en ander gesê word oor hoe die vak ontstaan het, maar 'n enigsins volledige weergawe van die grondlegging en beoefening van hierdie tak van die teologiese wetenskap, is dit nie.

H. P. WOLMARANS.

DS. J. G. FEENSTRA: *Barth of Dordt*, J. H. Kok N.V., Kampen, 1954.

Hierdie werkie van 67 bladsye is van die hand van 'n gereformeerde dominee, wat maar min tyd het vir die Dialektiese teoloë. Eintlik is dit nie net Barth nie, wat dit in die kritiek van neocalvinistiese en fundamentalistiese hoek uit moet ontgeld, maar almal wat maar enigsins met waardering van die teologie van Barth gespreek het.

Die werkie lees nie aangenaam nie. Daarvoor is die gees veels te vyandig. Alles is so negatief gestel. Daar is nergens 'n spoor van waardering nie, net blindelinge veroordeling van Barth en van ortodokse teoloë van die Hervormde Kerk in Nederland. Met genot word aangehaal uit ander werke, soos van teoloë uit Amerika, wat ook nie die minste waardering het nie vir die geweldige stryd van Barth en sy skool. Nie dat ons van opvatting is, dat daar geen ruimte en grond vir geregverdigde kritiek op die teologie van Barth is nie, maar om dit alles te beskryf as die nuutste vorm van Modernisme, is belaglik en verraai gebrek aan teologiese erns. Sulke kritiek raak kant nog wal en kan nooit vir die christelike teologie enige positiewe resultate oplewer nie.

Dit het ons nog altyd verbaas waarom sommige van die gereformeerde teoloë hierdie onversoenlike houding aangeneem het teenoor die dialektiese teologie. Daar is tog volmondige erkenning dat Barth en ander saam met hom in opstand gekom het teen die oppermag van die Modernisme in die protestantse teologie. Inplaas van waardering vir sover dit waardering verdien, van hierdie bondgenoot in die stryd teen die modernisme, word daar o.i. te veel oppervlakkig geoordeel en veroordeel. Dit laat mens onwillekeurig dink aan die beskuldiging wat teen Jesus ingebring was: dat Hy die duiwels sou uitwerp en die krankes sou genees deur Beëlsbul, die owerste van die duiwels. Wat goed is word, omdat ons nou eenmaal onverdraagsaam en selfversekerd is, kwaad genoem.

H. P. WOLMARANS.

PROF. DR. W. H. GISPEN: *Het Pyramide-geloof*, J. H. Kok N.V., 2de druk 1954, 38 bls. f1.35.

Dit is eintlik 'n kritiek teen die opvatting dat daar in die piramide, veral 'n piramied soos dié van Cheops by Gizeh, ook 'n goddelike openbaring spreek, soos wat verdedig is deur 'n seker C. F. PH. VAN DER VECHT in 'n veelgelese werk: „De Stenen Spreken”. Die bewering word gemaak dat uit allerlei gegewens—waarop ons nou hier nie kan ingaan nie—uit die piramide voorspellings gemaak is t.o.v. gebeurtenisse en tye, wat deur die geskiedenis bewaarheid is.

VAN DER VECHT kom ons voor as 'n tipiese verteenwoordiger van die sektariese stromings, waar ons tyd soveel van ken en waar mens ten opsigte van die Skrif sig liever beywer vir die inlegkunde as die uitlegkunde. D.w.s. die eintlike vraag is hier nie: wat sê Gods Woord? maar hoe kan ek Gods Woord my eie beskouings oor allerlei laat bevestig?

Die kritiek van GISPEN gaan teen tweërlei: (a) teen die geloof in die piramide, wat terloops met geloof niks gemeen het nie, maar deur GISPEN heel tereg as bygeloof omskryf word; en (b) teen die Brits-Israel-beweging, waarvolgens die Engelse en Amerikane die verlore tien stamme van Israel sou wees (van al die Duitsers, Italianers, Skandinawiërs, ens., wat saam die Amerikaanse volk uitmaak, word ongelukkig niks gesê nie), soos wat deur VAN DER VECHT blykbaar verdedig word en ook aan die piramide op die een of ander wyse vasgekoppel word. Die vraag of VAN DER VECHT enige wetenskaplike gronde het vir sy bewerings, moet met verwysing na vooraanstaande Egiptoloë, ontkennend beantwoord word.

Dis goed om die kritiek van GISPEN te lees, maar beter nog as mens eers VAN DER VECHT se werk „Stenen Spreken” lees wat in 1950 sy 6de druk beleef het.

H. P. WOLMARANS.

CHRISTIAN HARTLICH und WALTER SACHS, *Der Ursprung des Mythosbegriffes in der modernen Bibelwissenschaft*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1952, 191 bls.

Hierdie werk is die bekroonde insending op 'n prysvraag wat in 1950 deur die „Studiengemeinschaft der Evangelischen Akademien in Deutschland” uitgeskrywe is. Wat die motief daaragter was om 'n prysvraag oor hierdie onderwerp uit te skryf, word nie aangegee nie, maar dit sal wel in verband staan met Bultmann se geroep om die „Entmythologisierung” van die Bybel, waardeur die mite-vraagstuk weer in die brandpunt van belangstelling te staan gekom het.

Wanneer ons aan mite dink i.v.m. die hermeneutiek, kom die

naam van D. F. Strausz feitlik outomaties in 'n mens se gedagte op en daarmee saam ook die naam van Hegel. Die werk wat ons hier resenseer, laat egter blyk dat Strausz die einde van 'n lang ontwikkeling was. Die ontwikkelingsgang is die volgende:

Die voorbereiding vir die invoering van die mite-begrip in die hermeneutiek vind die skrywers by Lowth se *De sacra poesi Hebraeorum* wat in 1753 in Engeland verskyn en in 1758 deur die Göttingse teoloog J. D. Michaelis met kommentaar heruitgegee is. Wesenlik van Lowth se visie is dat hy groot dele van die O.T. beskou as heilige poësie. Sonder om iets van die inhoud of van die openbaringskarakter van die dele te sê, behandel hy die vorm daarvan en plaas dit op dieselfde lyn as die poësie van ander volke.

Die penwortel van die mite-teorie vind die skrywers egter by C. H. Heyne (1729—1812). Heyne se naam het in die skaduwee van die groot Herder eintlik uit die gesig verdwyn, maar die skrywers sien in Heyne 'n grootheid wat goed vergelyk met Herder en ook 'n onafhanklike standpunt teenoor Herder. Heyne het self nie oor die Bybel geskryf nie, maar oor die mitologie van die Grieke in hoofsaak. Heyne sien die mite as dié voorstellings- en uitdrukkingswyse van die kindertyd van die menslike geslag; dit is 'n vroeë stadium wat universeel en noodwendig is. Die kenmerk van die mitiese visie is dat dit 'n gebrekkige insig in die kousale verloop van gebeurtenisse het en daarom alles aan die direkte werking van gode toeskrywe. Omdat die *homo mythicus* ly aan 'n gebrek aan behoorlike insig in gebeurtenisse sowel as aan 'n gebrek aan behoorlike abstrakte uitdrukkingsvermoë, vervang hy abstracta met concreta, sodat die mite dikwels die skyn van 'n historiese verhaal kry. Hy klassifiseer mites in historiese mites, waar 'n werklike gebeurtenis as kern deur 'n mitiese vorm omhul word; en filosofiese mites wat die etiese en natuurfilosofiese spekulاسie van die *homo mythicus* bevat.

Die volgende stadium word gevorm deur J. G. Eichhorn (1752-1827) en J. P. Gabler (1753-1826). In 1775 publiseer Eichhorn sy „Urgeschichte”, wat in 1790-1793 met breedvoerige kommentaar deur Gabler heruitgegee is. Afgesien van detail-verskille kom hierdie werk daarop neer dat Heyne se beskouings op die O.T. oorgedra word. Eichhorn het hom hoofsaaklik tot die skeppings- en sondevalgeskiedenis beperk, terwyl Gabler dit ook op ander dele van die O.T. toepas. Hulle werk word saamgevat en op sy skerpste uitgedruk deur G. L. Bauer. Bauer brei die mite-teorie uit om ook die N.T. in te sluit. Die standpunt van die mitiese skool i.v.m. die Bybel kom in hoofsaak daarop neer dat alle mededelings in die Bybel waar van supranaturale verskynsels gepraat word (b.v. die skepping, engeleverskynsels, wonders, geboorte van Christus, ens.), mities is; hulle behou egter nog 'n histo-

riese kern in die mites, wat egter heeltemaal natuurlik verstaanbaar moet wees.

W. M. L. de Wette (1780-1849), in aansluiting by die wysgeer I. F. Fries, gaan 'n stap verder. Die mite-teorie stel twee grondprobleme: eerstens die vraag na die verhouding tussen mite en historiese faktisiteit en tweedens die vraag na die moontlike bestaan van waarheid in die inadekwate mitiese uitdrukkingswyse. Die Wette beklemtoon veral die eerste probleem. Vir hom is mite „freie Dichtung”, vry in die sin dat dit nie 'n historiese kern nodig het nie. Verder staan hy op die standpunt dat ons hoegenaamd nie in staat is om die historiese kern in die mite (indien daar een is) te onderskei nie, aangesien ons geen kriterium het om vas te stel waar mite ophou en geskiedenis begin nie. Vir de Wette in navolging van Fries is die suiwere gevoel „als Ahndung des Ewigen im Endlichen” die vermoë waarop die godsdiens berus. Hierdie „Ahndung” kan alleen deur beelde uitgedruk word. Die mite is die vrye, digterlike gebruik van hierdie beelde en daarom is die mite die enigste moontlike en adekwate uitdrukkingskategorie van die religie.

T.o.v. D. F. Strausz (die laaste figuur wat behandel word) ontken die skrywers dat hy in sy mite-begrip van Hegel afhanklik sou wees, veral op grond van die feit dat Hegel heeltemal spekulatief en Strausz empiries te werk wil gaan. Strausz is 'n bewuste en konsekwente voortsetter van die mitiese skool van Eichhorn en Gabler. In wese verskil Strausz se mite-begrip nie van de Wette s'n nie. Net soos vir de Wette die Pentateuch (waarop hy hom veral toegespits het) digterlike mite is wat Israelities-teokratiese idees tot geskiedenis verhef, so is vir Strausz die „neutestamentliche Mythen nichts anderes als geschichtsartige Einkleidungen urchristlicher Ideen, gebildet in der absichtslos dichtenden Sage.” Waar Strausz en de Wette uiteenloop, is by die toepassing en waardering van die mitebegrip: Strausz wil die mitebegrip oor die hele Bybel uitbrei (daarom sy „Leben Jesu”) en is baie radikaler in sy teologiese waardering: die Wette bly nog in 'n groot mate behoudend.

Hierdie werk, hoewel (miskien juis omdat) van vrysinnige kant, gee ons 'n goeie perspektief op die groei van die mitebegrip in die hermeneutiek. Elke teoloog kan daarom alleen tot sy voordeel hiervan kennis neem. Ons beveel dit sterk aan.

P. S. DREYER.

DR. H. DE VOS, *Nieuwe Testament en Mythe. Het Vraagstuk der Ontmythologisering*, G. F. Callenbach N.V., Nijkerk, 1953, 87 bls.

Dr. de Vos gee hier in sy kenmerkende helder styl 'n kritiek op

die beskouinge van die Marburgse nuwetestamentikus Rudolf Bultmann. Van stap tot stap gee hy ons egter 'n helder begrip van Bultmann se beskouings voordat hy tot kritiek oorgaan.

Bultmann is die leier van die beweging om die N.T. veral maar ook die hele Bybel te „ontmitologiseer”. Daarmee word bedoel dat die boodskap van die N.T. in 'n mitiese gewaad gehul is wat dit vir die moderne mens onaanvaarbaar maak, sodat dit noodsaaklik is om die N.T. te ontmitologiseer voordat die N.T.iese boodskap in die moderne wêreld tot sy reg kan kom. In kort formuleer Bultmann sy begrip van mite soos volg: „Mythos ist der Bericht von einem Geschehen oder Ereignis, in dem übernatürliche Kräfte oder Personen wirksam sind” (p. 63). Hy beroep hom vir hierdie opvatting op die godsdienshistorici, wat de Vos as heeltemaal foutief aantoon. Wat de Vos egter nie aantoon nie, is dat Bultmann se begrip van mite presies in 'n lyn lê, ja woordeliks dieselfde is as dié van die sg. Mitiese Skool met sy hoofverteenwoordigers Heynë, Eichhorn, Gabler, de Wette en D. F. Strausz.

De Vos se kritiek kom hoofsaaklik daarop neer dat die eerste taak van die eksegeet moet wees om uit te vind wat in die Skrif staan en so na daaraan as wat menslik moontlik is, te bly. Hoewel Bultmann se doel is om die Evangelie tot sy reg te laat kom, reduseer hy tog die Bybelse boodskap om by sy vooropgestelde idees te pas. Hy voer hierdie reduksie uit omdat 1. hy nog in die ban van die liberale teologie staan, hoewel hy verklaar dat hy daarteenoor staan; 2. hy die Bybelse boodskap vir die moderne mens met sy natuurwetenskaplike uitkyk aanneemlik wil maak; in hierdie strewe maak hy die mentaliteit van die moderne mens tot kriterium vir sy hermeneutiek; 3. die Bybelse wêreldbeeld en die moderne natuurwetenskaplike wêreldbeeld (nie te verwar met wêreldbeskouing nie) radikaal verskil en die Bybelse wêreldbeeld vandag volkome onaanvaarbaar is; 4. hy heeltemaal onder die invloed van Heidegger se *Sein und Zeit I* staan; Bultmann reken dat die N.T. die mens tot „Selbstverständnis” bring en dat hierdie „Selbstverständnis” dieselfde is as wat in ons tyd in Heidegger se filosofie bereik word. Daarmee word Heidegger se filosofie in 'n groot mate die fondament van die hermeneutiek van Bultmann. Bultmann verongeluk die doelstelling van sy ontmitologisering self in sy wyse van werk.

Die werkie is in sagte band gebrosjeer, maar is op goeie papier smaakvol uitgegee. Ons beveel die boekie ten sterkste aan vir elkeen wat op hoogte met teologiese stromings wil bly.

P. S. DREYER.

DR. G. C. VAN NIFTRIK, *De Boodschap van Sartre*, G. F. Callenbach N.V., Nijkerk, 1953.

Hierdie werk van 189 bladsye bestaan uit vyf hoofstukke:

I. Agtergrond en kenmerke van die existensialisme; II. Sartre se visie op die mens; III. Die probleem van die etiek; IV. Die vraag na God by Sartre; V. 'n Christelike beoordeling. Vir elkeen wat aandag skenk aan die geestestoestande van ons tyd, is elkeen van hierdie opskrifte besonder prikkelend, omdat Sartre een van die mees besproke figure van ons tyd is en elkeen van hierdie opskrifte 'n wesenlike aspek van sy filosofie na vore roep.

Wie 'n werk van van Niftrik ter hand neem, weet dat hy met 'n meester te doen het. Ook hierdie werk stel nie teleur nie. Dit is die uitvloeisel uit 'n reeks lesings wat die skrywer voor die volksuniversiteit gehou het; dit is dan ook vlot en gemaklik geskrywe sodat elke ietwat ontwikkelde mens groot genot daaruit kan put. Dit is ook geskrywe met 'n entoesiasme wat van Niftrik soms gewaagde uitdrukkings laat gebruik, maar wat meeslepend is.

Wat besonder verfrissend is, is die nuwe wyse waarop van Niftrik sy tema aanpak. Ons ken almal die onkritiese entoesiasme waarmee baie mense Sartre se idees aanvaar en verkondig en wat heeltmal ten regte die gedagte wek dat dit om 'n mode gaan. Ons is ook ten volle bekend met die soort beoordeling van Ds. J. M. Spier, wat praat van „het afvallige karakter van deze wijsbegeerte” en sê: „De grootste tragiek in dit alles is echter, dat de wijsheid der wêreld, die hier uitmond in de nacht der wanhoop, niet luisteren wil naar het Woord van die God, die reeds van oude tyden gezegd heeft, dat de goddelozen geen vrede hebben” (aangehaal deur van Niftrik op bls. 136). Wat nuut is in van Niftrik se benadering, is dat hy as belydende christen radikaal teenoor Sartre staan en dit ook keer op keer benadruk, maar tegelykertyd iets positiefs in Sartre probeer vind. Die positiewe wat hy vind, is hoofsaaklik in die eerste plek 'n duidelike uitdrukking van die lewensbesef van die moderne mens; aan hierdie lewensbesef moet kerk en teologie ernstige aandag skenk indien ons die evangelie in die huidige tyd in die wêreld wil laat weerklink. Tweedens sien hy 'n struktuurooreenkoms tussen die Bybelse boodskap en die existensialisme; hoewel die boodskap van Sartre en die boodskap van die Bybel radikaal teenoor mekaar staan, is daar vir van Niftrik groter verwantskap tussen existensialisme en Bybel as tussen idealisme en Aristotelianisme (wat hy in die moderne christendom gewaar) en Bybel. Hierdie werkwyse maak „De Boodschap van Sartre” 'n besonder vrugbare werk, afgesien nog van die groot hoeveelheid direkte teologie wat in die werk te vinde is.

Die beste karakterisering van die boek is wat van Niftrik self in die heel laaste paragrafie skryf: „Voornamelijk heb ik echter door dit boek willen laten zien, dat het Evangelie niet een met andere, wereldbeschouwingen concurrerende levens- en wereldbeschouwing is. Ik heb willen getuigen van de hoogheid en souvereiniteit van het Evan-

gelie, dat géén private, christelike aangelegenheid is, maar een bood-schap Gods aan àlle menschen. Wij hebben geen christelike zàák te verdedigen. Wij kunnen een gesprek voeren . . . Waarheid is niet christelik privé-bezit. Christus is de Waarheid. Zijn licht straalt tot aan de einden der aarde. En de verkiesing Gods is ondoorgrondelijk”.

Daarom hou ek so baie van hierdie boek. En daarom is hy in sommige kringe so fel veroordeel.

Waar ons kerk geleidelik ook aandag aan blanke evangelisasie begin skenk, wil ek hierdie boek ten sterkste by elke predikant en ontwikkelde lidmaat aanbeveel.

P. S. DREYER.

W. FABER, *Wysgeren in Nederland*, G. F. Callenbach, Nijkerk, 1954
(196 bls.).

Die skrywer van hierdie werk is 'n oud-leeraar van die chris-telike lyseum te Hoogeveen. As sodanig is hy daàrom nie in die gewone sin van die woord „professionele” wysgeer nie. Desnieteenstaande is hy goed op hoogte van die geskiedenis van die wysbegeerte en veral die laaste paar stukke toon dat hy die stof goed beheers. Tog blyk dit dat hy dikwels eerder aandag aan die geskiedenis van die betrokke persoon as aan sy wysbegeerte skenk en voel ons dat ons meer wys-begeerte en minder biografie sou wou hê.

Die skrywer is deur en deur Neo-Calvinis en 'n oortuigde en onkritiese aanhanger van die wysbegeerte van die wetsidee. Op al die wysgere wat hy behandel, lewer hy kritiek (behalwe Dooyeweerd en Vollenhoven), maar die kritiek is selde 'n wysgerige kritiek; dit gaan altyd oor die houding van die betrokke persoon ten opsigte van die godsdiens, die rol van Christus in sy lewe en so meer. Dikwels voel 'n mens dat hierdie kritiek nog kant nog wal raak, volkome uiterlik is en bloot uit die vooropstelling van die skrywer spruit. As 'n mens egter met die materiaal bekend is en nie soseer nodig het om 'n kritiek te soek nie, gee die beklemtoning van die godsdienstige aspek dikwels klein details waaraan jy vroeër nie gedink het nie of waarmee jy nie bekend was nie, omdat dit in die gewone handboeke as onbelangrik weggelaat word.

Faber grens die gebied wat hy behandel geografies af, m.a.w. hy behandel alleen wysgere wat in Nederland gelewe het. Hy gaan die figure eenvoudig chronologies na vanaf die Middeleeue tot by Dooye-weerd en Vollenhoven. Op dié wyse word Descartes en Spinoza ook in die ry ingesluit. Teen die ry figure wat hy behandel, kan 'n mens egter heelwat kritiek inbring: hy behandel bv. Siger van Brabant en Erasmus, wat eintlik net in Nederland gebore is; so ook Jan van

Ruusbroeck, wat nouliks 'n filosoof genoem kan word, terwyl eg-Nederlandse figure uit die latere tyd net genoem word of heeltemaal verswyg word. Dit geld veral die moderne tyd, waar figure soos Bierens de Haan net genoem word, terwyl de Bussy en Gerardus van der Leeuw nie eers genoem word nie. Uit hierdie wyse van optrede sien 'n mens die apologet vir die wysbegeerte van die wetsidee baie duidelik. Dit blyk ook uit die feit dat aan Descartes twintig, aan Spinoza sewentien, aan Kohnstamm dertien bladsye gewy word (om net die belangrikstes uit te kies), terwyl aan Dooyeweerd en Vollenhoven ses-en-twintig bladsye afgestaan word.

Ten spyte van al die kritiek wat ons tot sover uitgespreek het, wil ons tog die boek ten sterkste aanbeveel. Dit gee 'n mens 'n helder oorsig oor die wysbegeerte in Nederland deur die geskiedenis en bevat 'n massa details wat interessant en ook belangrik is. Dit is interessant en leesbaar geskrywe sodat 'n mens dit geniet. Die beeld van die Nederlandse wysbegeerte vanaf Spinoza tot aan die einde van die negentiende eeu lewer weinig wat groots en oorspronklik is, maar dit is besonder interessant as uitvloeisel van en voortsetting van die stryd oor die gedagtes van mense soos Kant en Hegel.

Tipies van die Nederlandse boekdrukkuns is ook hierdie boek sterk en smaakvol versorg wat druk, papier en band betref.

P. S. DREYER.

DR. G. J. D. AALDERS, H. W. ZN., *Menschen en Machten. De Rol van de grote Mannen in de Geschiedenis*, J. H. Kok N.V., Kampen, 1954. 103 blss.

Hierdie werkie is gewy aan een van die spesiale probleme van die filosofie van die geskiedenis, nl. word die verloop van die geskiedenis bepaal deur groot, besonder begaafde individue of deur bowe-individuele magte? Die skrywer behandel eers die twee uiterste standpunte, nl. aan die een kant dat die geskiedenis uitsluitlik deur groot individue bepaal word, en aan die ander kant dat bowe-individuele magte die geskiedenis bepaal, terwyl die groot manne maar produkte en uitveerders van die magte is. Daarna bespreek hy bemiddelende standpunte om dan by sy eie standpunt te kom.

Wat lg. betref: hoewel van Neo-Calvinistiese kraal, staan die skrywer vry en krities teenoor Dooyeweerd, wat werklik verfrissend is. Ten opsigte van die Heilige Skrif glo die skrywer dat daar 'n Gods plan in die geskiedenis is, maar (in teenstelling tot en baie meer beskeie as bv. Prof. Popma) hierdie Gods plan word ons nie in besonderhede gegee nie en ons bly steeds in die Pauliniese woord dat ons raaisels in 'n spieël sien en maar ten dele ken. Ook oor die onderhawige pro-

bleem gee die Skrif geen uitsluitel nie en moet ons ons na die geskiedenis self wend vir 'n antwoord. Die skrywer se standpunt is dat groot individue die geskiedenis bepaal, hoewel relatief, omdat hulle altyd begrens en bepaal word deur die magte in hulle bepaalde situasie. Alle beskouings wat aan magte die voorrang gee, is vir hom in mindere of meerdere mate deterministies, wat vir hom ten enemale onaanvaarbaar is.

Die boekie is vlot geskrywe en lees aangenaam; iedereen kan dit verstaan. 'n Baie goeie kenmerk is die groot hoeveelheid literatuur wat die skrywer aangee. Ons kan die boekie ten sterkste aanbeveel.

P. S. DREYER.

K. D. SCHMIDT, *Grundriss der Kirchengeschichte I—III*, Vandenoock und Ruprecht, Göttingen 1949, 1950, 1952.

Die skrywer van hierdie werk bring ons 'n verwerking van die wetenskaplike materiaal op kerkhistoriese gebied en wil eintlik net 'n oorsig gee vanuit 'n bepaalde teologiese gesigspunt. Hy wil die kerkgeskiedenis verstaan as geskiedenis van Christus wat op aarde voortwerk. Geskiedenis van die kerk is vir hom geskiedenis van Christus in die wêreld. Maar omdat die geskiedenis van die kerk plaasvind tussen die koms van Christus in die verlede en toekoms in, is dit geskiedenis van Christus in die verborgene. Deur die feite-materiaal aan hierdie vooropgestelde beskouing diensbaar te maak bedoel hy om sy werk vir studente en teoloë nuttig te maak. Tenslotte erken hy dat sy werk gevolglik net 'n konfessionele inslag kan hê. Die belydenisskrifte van die Lutherse kerk vorm die beoordelingsgrondslag vir die kerkgeskiedenis in sy boek. Welke besware mens ook al teen so 'n beskouingswyse mag aanvoer, nogtans het die skrywer vanuit hierdie gesigspunt uit geskiedenis besonder interessant voorgestel. In die eerste deel word die geskiedenis van die kerk op die bodem van die hellenisties-romeinse kultuur beskrywe, in die tweede die tydperk van die alleenheerskappy van die rooms-katolieke kerk op die bodem van die germaans-romaanse volkwêreld, terwyl die derde die geskiedenis van die kerk ten tye van die Hervorming en teen-Hervorming beskrywe. ('n Vierde deel wat verskyn het in 1952/3 behandel die Moderne tyd, dog dit was nie vir 'n skrywer hiervan ter insae nie). As oorsig dus van die kerkgeskiedenis vanuit 'n Luthers-konfessionele standpunt is die werk besonder lesenswaardig en word as sodanig by studente en teoloë aanbeveel.

J. A. STOOP.

M.RANG—O. SCHLISZKE, *Die Kirche Christi im Wandel der Zeiten*.
Vandenhoeck, Göttingen, 1950.

Hierdie boek bied ons die kerkgeskiedenis in populêre vorm. Dit is geskrywe vir die gemeente. Soos die titel aandui is die uitgangspunt dat die kerk midde in 'n wêreld vol veranderinge en woelinge voortbestaan, met as draende, skeppende krag Jesus Christus. Alle stryde, ideë en strominge sien die skrywer gegroeppeer rondom die persoon van die Heer. Geskiedenis van die kerk kan ook net geskiedenis van die Christene wees. Verdeling en tweespalt in die kerk is skuld van die kerk. Desondanks is dit alleen ontplooiing van die volle rykdom van die Evangelie wat nie deur een tyd of deur een tydperk reg en ten volle gewaardeer kan word nie. Geeneen van al die konfessies en strominge kan die hele waarheid besit nie; daarom wil die skrywer hom toelê op 'n ekumeniese verstaanswyse van die geskiedenis. Alle verskillende bewegings en konfessies sien hy voortspruit uit die een bron nl. Jesus Christus en sy gemeente. Alleen al om hierdie pragtige doelstelling ontwil is hierdie populêr-geskrewe dog goed verantwoorde werk aan te beveel. Dit skrywer verguis nie sonder meer nie maar bespreek in alle liefde en broederlikheid die foute en gebreke van ander. Treffend is sy houding selfs teenoor die Rooms-katolisisme wat nie sonder meer as sleg gediskwalifiseer word nie, maar met ope oog vir alle dwaling van die kerk van Rome tog nog as suster beskou word. In die Rooms-katolisisme erken hy veel wat Christelik is, het groot waardering vir die lewende vroomheid wat vandag nog in die Roomse kerk te vind is en hy koester die hoop dat Rome wat afsydig staan teenoor die ekumeniese werk en gedagte tog eindelik ook binne die ekumeniese gemeenskap betrek mag word. In dertien hoofstukke word agtereenvolgens behandel: die martelare, die wording van die kato-tieke kerk, die bekering van die Germaë, die kerk in die Middeleeue, kettters en voorreformasie, M. Luther, die Gereformeerde kerk, Kontra-Reformasie, opwekkingsbeweginge van die sewentiende en agtiende eeue, die Aufklärung, die Christendom as sosiale daad, interne sending, buitelandse sending en die kerk in die negentiende en twintigste eeue.

J. A. STOOP.

J. BECKMANN, *Kirchliches Jahrbuch für die evangelische Kirche in Deutschland*, Gütersloh, 1951.

Soos van 'n jaarboek te wagte kan wees, bevat hierdie mooi uitgevoerde werk allerlei gegewens en feite betreffende die Evangeliese kerk in Duitsland wat dateer uit so 'n belangrike jaar as 1950, wat gekenmerk is deur hewige konflikte tussen Oos en Wes in en oor Korea

en o.a. die heilige jaar van Rome waarin die dogma van die hemelvaart van Maria afgekondig is. Die jaarboek bied 'n verskeidenheid dokumente uit die jaar wat die houding van die genoemde kerk ten opsigte van die wêreldvrae van die tyd illustreer. Uittreksels uit die vernaamste kerklike besluite, toesprake van kerklike leiers maak dit tot 'n breedvoerige kroniek van die jaargebeure. Daarbenewens kom hierin voor, van die hand van R. Steiner, 'n oorsig oor die ontwikkeling en werk van die Gereformeerde kerke en gemeentes in Duitsland gedurende die jare 1933-1950; van G. Stratenwerth 'n oorsig oor die belangrikste aktiwiteite van die Evangelies Duitse kerk in ander lande, o.a. ook in Suid-Afrika (bls. 347); 'n hoofstuk oor die verhouding tussen skool en kerk na 1945 (E.Osterloh) en uiteindelik 'n uitgebreide statistiek en 'n lys van kerklike waardigheidsbekleders, teologiese fakulteite en kerklike hoërskole in Duitsland.

Hierdie werk bied daarom interessante leesstof vir enige leser wat belangstelling toon in die kerk en veral in die kerklike lewe in Duitsland.

J. A. STOOP.

J. WYTZES, *Ambrosius Brieven, Klassieken der Kerk*. Reeks I, Deel 2, Amsterdam, 1950.

In die serie „Klassieken der Kerk” waarin reeds sulke belangrike vertalings verskyn het as o.a. die Apologeticum van Tertullianus, die Oratio Catechetica van Gregorius van Nyssa, neem ook hierdie vertaling van 'n aantal briewe van Ambrosius, die beroemde biskop van Milaan, 'n belangrike plek in. In 'n kort inleiding op die hele werk word die leser een en ander meegedeel oor die lewe en werk van Ambrosius. Die verskillende vertaalde briewe dien ter illustrasie ook van die belangrike gebeurtenisse in die lewe van die biskop, nl. Die stryd om die altaar van Victoria (Hoofstuk I); die stryd oor die afstaan van die basilieke (Hoofstuk II); die stryd oor die sinagoge te Collnificum (Hoofstuk III), en die boete om Theodosius (Hoofstuk IV). Uit die briewe wat betrekking het op hierdie aangeleenthede en hier te lees aangebied word, leer ons die ware onwrikbare Ambrosius ken wat nie teruggedeins het vir keisers om die goeie reg van sy kerk te bepleit en te verdedig nie. Hierdie werk word by studente en teoloë aanbeveel.

J. A. STOOP.

A. SIZOO, *Levende Woorden van Augustinus*, Kampen 1954, 156 blse.

Die gedagtes en woorde van Augustinus bly aktueel en lewend vir alle tye omdat sy vurige geloof en warme vroomheid sy werke en veral

sy preke deurstraal. Daarom kan sy woorde vandag, sestienhonderd jaar na sy geboorte, ons nog aangryp. By geleentheid van die sestienhonderdste herdenking van sy geboortedag bied die reeds bekende vertaler van Augustinus hierdie versameling pragtige woorde en gedagtes van die kerkvader, en veral uit sy preke. Die vertaling is besonder geslaagd en die seleksie wat nie alleen die Sermones dek nie, maar ook die Tractatus oor die Johannes-Evangelie, die Enarrationes oor die Psalme, pragtig verdeel. Terwille van die algemene belang van die groot kerkvader, maar ook terwille van die lewende vroomheid waarmee hierdie werk ons in aanraking bring, word die werk by iedereen, ook by nie-teoloë aanbeveel.

J. A. STOOP.

A. S. GEYSER, *Thomas à Kempis, Die Navolging van Christus*, J. H. de Bussy, Kaapstad en Pretoria, 1952, 255 blse.

Hierdie beroemde werk uit voorreformatoriese tyd behoef weinig aanbeveling. Dit is alleen verblydend dat dit ook in Afrikaanse vertaling die lig kon sien en veral van die hand van Prof. Geysler wat werklik 'n besonder deeglike en verdienstelike vertaling gelewer het. Die inleiding wat die vertaling voorafgaan is insiggewend en goed verantwoord; die vertaling self te goed versorg en lees vlot en maklik. Hierdie werk verdien 'n wye leserskring, omdat die warme vroomheid van die „de Imitatione” wat hiermee ook vir Afrikaanssprekende lesers toeganklik geword het, waarlik verkwikkend en verrykend is vir die gees.

J. A. STOOP.

OKKE JAGER. *De humor van de Bijbel in het dagelijkse leven*. Uitg. J. H. Kok, Kampen.

Die skrywer bied ons hiermee 'n boek aan wat seker nie in alle opsigte aan die verwagtings wat die titel opwek sal beantwoord nie. Maar die boek is ten volle die moeite werd om te lees. Dis 'n boek vol sprankelende humor en fyne ironie. Die skrywer het die humor in die Bybel ontdek en hy maak daarvoor verrassende en ook dikwels briljante opmerkings. Miskien soek die skrywer te veel na humor—op elke bladsy van die Bybel, miskien is die opset van sy boek enigszins onsistematies en is hy in sy opmerkings hier en daar vergesog! Maar ondanks besware bly hierdie werk 'n heerlik verfrissende boek. En ek glo nie dat dit die bedoeling was om 'n gedeë wetenskaplike handboek te skryf nie.

Ds. Okke Jager laat ons weer heerliker bevrydend lag oor onself. Dit lyk dikwels of ons christene nie meer van hierdie humor weet

nie. Ons neem onself te ernstig. Daarom is hierdie boek so welkom! Neem dit gerus in hande, u sal 'n kostelike aand daarmee deurbring. U sal ook leer dat 'n egte christen nooit 'n humorlose mens kan wees nie. Want— „de echte humor bloeit alleen op in de grond waar Gods Woord wortel heeft geschoten.”

F. VAN OOSTEN.

DR. W. J. KOOIMAN: *Luther, zijn Weg en Werk*. Amsterdam, W. ten Have, 1954.

Dr. W. J. Kooiman, professor in die Kerkgeskiedenis aan die stedelike Universiteit van Amsterdam, is een van die beste Luther-kenners in Nederland. 'n Jaar lang, van Oktober 1953 tot Oktober 1954 het hy elke Sondagaand vir die Nederlands Christelike Radio Vereniging 'n lesing oor Maarten Luther gehou. Dit is met die grootste aandag gevolg. Hierdie radio-lesings — vyftig in getal — het daarna in boekvorm verskyn. Elke lesing is kort, omtrent vier gedrukte bladsye. duidelik en pakkend. Dit is nie swaar kos nie, maar lees maklik. Ons kan dit werklik nie sterk genoeg by onse predikante, kerkraadslede en onderwysers aanbeveel nie, ook by die gewone gemeentelede. In ons dae waarin Rome ook in ons Protestante Suid-Afrika so die kop opsteek, is dit goed en nuttig ook met hierdie voordragte van dr. Kooiman kennis te maak.

S. P. ENGELBRECHT.

DR. W. VOLGER: *Om de Vrijheid van de Kerk*. Achtergrond en ontstaan van de Doleantie. J. H. Kok, Kampen, 1954.

Ongeveer een jaar gelede het van dr. Volger, Nederlands Hervormde Predikant te Amsterdam, 'n boek die lig gesien wat vir die historie van die Doleansie in Nederland (1886) van groot betekenis is. Die skrywer het daartoe 'n uitgebreide ondersoek ingestel in die argiewe van die Alg. Synode van die Ned. Herv. Kerk en van die Algemene Kerkraad van die Hervormde gemeente Amsterdam.

So het sy boek „Om de Vrijheid van de Kerk” ontstaan. Die skrywer het „de notulen, brieven, rapporten, verslagen en wat er verder aanwezig is, voluit laten spreken”. (bls. 5).

Hierdie metode egter, is om 'n bekende spreekwys om te keer, „un défaut de ses qualités”, want dit is tegelykertyd die oorsaak dat die boek amper onleesbaar geword het.

Sou dit nie baie beter gewees het, om in plaas van al daardie offisiële dokumente voluit te laat spreek, 'n samevatting daarvan te gee en daarin duideliker te laat uitkom die motiewe en gevoelens, wat mos die agtergrond is van al daardie notule, rapporte, verslae ens.? Omdat

die skrywer dit nie gedoen het, het hy daarin nie geslaag om „ten volle weer te geven wat nog bewaard is gebleven van een stormachtig verleden, van spannende vergaderingen, van bruisende discussies, fonkelende opmerkingen en flitsende hartstochtelijkheid” nie. Intendeel, dit het baie dor geword en die belangstelling amper dood gemaak.

'n Tweede beswaar is die te groot wydlopiegheid in die opset van die boek, wat tot herhalinge aanleiding gee.

Die geskiedenis van die Doleansie mag as bekend veronderstel word. Dr. Volger gee in sy boek die indruk dat hy in sy hart die Doleansie aanvaar en heilsaam ag vir die Kerk. Dit spreek dan ook van self dat ons Gereformeerde broeders in Nederland hierdie boek baie geprys het.

Sonder om te ontken dat die peil van die Nederlandse Hervormde Kerk in daardie dae tot die „absolute nulpunt” (bls. 159) gesak is, nogtans kan ons nie saamstem met die oordeel van prof. dr. N. H. Ridderbos uit Kampen nie, wat skryf: „dat hetgeen tot nu toe van de zijde der Doleantie gepretendeerd is, thans met overstelpend materiaal bewezen is”. (Gereformeerd Weekblad, 19 Maart 1954).

Uit hierdie woorde spreek weer opnuut die groot fiksie van die Gereformeerde Kerke dat die Doleansie 'n beweging sou wees om die Nederlandse Hervormde Kerk „waar op haar fundament te zetten”, terwyl dit nou tog wel voldoende bekend is, dat die strewe van dr. Kuyper daarop gerig was om hierdie Kerk te vernietig.

Prof. Ridderbos self erken dat die groot leier dr. Kuyper was, wat in die jare 1870-1874 predikant in Amsterdam en van 1874 tot 1886 ouderling in die Alg. Kerkraad van die N.H. Gemeente van Amsterdam was, „wiens naam talloze malen voorkomt, en van wiens ongehooflike inspanning in al deze vergaderingen, commissies, rapporteurschappen, enz. men een onuitwisbare indruk krijgt.”

Mens kan nog glo dat die Alg. Kerkraad van Amsterdam in alle opregtheid probeer het om die Kerk te genees van die siekte van die modernisme en liberalisme, wat toe in ruime mate geheers het, maar dit is onmoontlik om dit van dr. Kuyper te sê.

Die boek van dr. Volger gee daarvan te weinig blyk. Die agtergronde van die strewe en woorde van dr. Kuyper in die Alg. Kerkraad van Amsterdam, wat vanaf die begin op die vernietiging van die gehate Volkskerk gerig was, kom in die boek van dr. Volger nie tot hul reg nie.

Dr. Volger skyf self: „De Algemene Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk is niet bij machte geweest deze stroom (van onrus nl. S.) op te vangen en te leiden, dat is beter gelukt aan dr. Kuyper” (bls. 6). Inderdaad, omdat dr. Kuyper vanaf die begin hierdie onrus gestimuleer en uitgebuit het met die doel die Nederl. Hervormde Kerk te vernietig.

Hoe mens dit ook mag besien, dit is en bly revolusie, wanneer 'n laer liggaam, ook al is hierdie liggaam 'n amptelike vergadering en nie net 'n bestuursliggaam nie, die voorskrifte van die leiding van die Kerk, waaraan tog ook die gemeente van Amsterdam onderworpe was, in alle opsigte teenwerk, kragteloos maak en ten slotte in openlike opstand kom.

Dr. Volger wou die „historie” van hierdie bewoë tye gee, maar hy het daarin m.i. nie geslaag nie. Wat hy gee, is 'n geraamte van die werklike historie, 'n versameling dokumente, maar nie die dryfvere en motiewe wat agter hierdie dokumente werk nie. Ook is die titel van die boek nie reg nie. In pleks van „Om de Vrijheid van de Kerk” sou mens die boek kan noem: „Die oorrompeling van die Kerk,” 'n strewe wat gelukkig ten slotte tog nog misluk het.

J. F. STUTTERHEIM.